

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ У СТУДЕНТІВ-
ПСИХОЛОГІВ»**

Виконала: студентка 3 курсу
Psms1-B19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Бабій (Молдован) Злата Юріївна

Керівник:
Данчук Юлія Петрівна,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Логвіна Оксана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічний аналіз стану дослідженості проблеми емпатії у психології.....	7
1.1. Проблема психологічної характеристики емпатії.....	7
1.2. Особливості вивчення емпатії у студентів.....	18
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження особливостей формування емпатії у студентів-психологів.....	36
2.1. Інструментальне забезпечення психодіагностики емпатії у студентів-психологів.....	36
2.2. Психологічні особливості формування емпатії у студентів-психологів.....	38
Висновки до другого розділу.....	46
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми. Професійному самовизначенню особистості в останні роки приділяється все більша увага. Основні причини цього пов'язані з розширенням сфер мобільності особистості: професійної, соціальної та політичної, де професійна сфера є основою. Це визначає необхідність вивчення соціальних орієнтації та факторів, що впливають на професійне самовизначення, успішне здійснення діяльності, а також вибір подальшої спеціалізації в рамках конкретної спеціальності.

Проблема підвищення ролі емпатії в особистісному розвитку давно стала предметом наукового дослідження в психології. Це пов'язано з тим обставиною, що емпатія як психологічний феномен робить істотний вплив на всю особистість загалом, підвищує мотивацію і продуктивність діяльності і розширює уявлення про її ефективності.

Перетворення, відбуваються в нашому суспільстві, вимагають нового типу взаємин між людьми, побудованих на гуманістичній основі, де висувається підхід до людини як до індивідуальності. Студенти, які сприятливо пережили кризи професійного навчання стають чудовими спеціалістами, і це очевидно, оскільки в конфлікті мотивів навчання перемагає мотив професіоналізації, з усіма витікаючими з цього наслідками, пов'язаними зі специфікою вольового акту.

Актуальність даної роботи визначається практичною потребою удосконалення системи відбору та підготовки майбутніх фахівців. Особливо актуальна ця проблема в професійному становленні студентів, так як саме в цей період продовжують розвиватися емпатійні ставлення до людини, і мотивується професійне самовизначення.

Одним з професійно-значущих властивостей, необхідних для успішного здійснення міжособистісної взаємодії, є емпатія. Виявлення закономірностей розвитку емпатійних властивостей випускників вузів виступає як умова ефективної професійної соціалізації.

Основна ідея гуманізму полягає в тому, що людина є найвищою цінністю. У міру того, як особистість все глибше пізнає себе, свою індивідуальність, вона стає більш чутливою і здатною прийняти унікальність інших. Отже, розвиток емпатії супроводжує особистісний ріст і стає одним з його провідних ознак. Емпатія допомагає людині емоційно відгукуватися на почуття іншої людини, з'єднатися зі світом людей і не відчувати самотності.

Величезна значимість емоційних відносин між людьми робить їх предметом найпильнішої уваги з боку різних наук: філософії, психології, соціології, педагогіки, літературознавства.

Проблема вивчення емпатії як у вітчизняних, так і в зарубіжних дослідженнях має два підходи і розглядається у зв'язку з моральними та естетичними почуттями: (В.В. Бойко, Т.П. Гаврилова, Т.І. Пашукова, А.П. Сопіков, Л.П. Стрелкова, В.А. Ташликов, А.Е. Штейнмец, І.М. Юсупов). Разом з тим проблеми, пов'язані з визначенням особливостей емпатії у студентів в цілому і у студентів-психологів зокрема, є недостатньо розкритими і потребують подальшого вивчення.

Прагнення знайти шляхи вирішення цієї проблеми і визначило вибір теми нашого дослідження. У теоретичному відношенні – це проблема обґрунтування психолого-педагогічних особливостей емпатії як провідної професійно значущої якості майбутнього психолога, що забезпечує становлення суб'єкт – суб'єктних відносин у суспільному процесі.

Об'єкт дослідження: особистість студента.

Предмет дослідження: емпатія, як особистісна якість студента.

Мета дослідження: провести аналіз сформованості емпатії студентів різних спеціальностей.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз стану дослідженості проблеми формування емпатії.

2. Систематизувати психологічні підходи до вивчення і визначення «емпатійних тенденцій».

3. Емпірично виявити психологічні особливості сформованості емпатії у студентів різних спеціальностей.

Для вирішення накреслених завдань використано комплекс взаємодоповнюючих теоретичних та емпіричних **методів дослідження**:

– теоретичні: (аналіз, індукція, абстрагування, синтез, систематизація, що застосовувалися для узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності та особливостей емпатії у студентів);

– емпіричні: (особистісні опитувальники, анкетування, бесіда, спостереження).

– статистичні методи оцінки експериментальних даних: (для кількісної обробки емпіричних даних використовувався пакет прикладних програм корпорації StatSoft, Statistica 6.0 для середовища Windows).

База дослідження. Дослідження проводилося на базі Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Усього в дослідженні взяло участь 120 студентів різних спеціальностей університету.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше поглиблено уявлення про психологічні особливості формування емпатії у студентів–психологів та про засоби її розвитку.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що розкрито зміст та психологічні особливості формування емпатії, результати дослідження підтверджують наукові уявлення про емпатію, як про важливий професійний феномен у психологічній діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропонований комплекс психодіагностичних методик, отримані результати і сформульовані висновки можуть застосовуватися психологами, в області підвищення професійної компетентності в педагогічній діяльності і консультаційній роботі психологів, у системі вузівської та післядипломної освіти.

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на таких регіональних та міжнародних конференціях: на звітній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДРС у 2021-2022 навчальному році зі спеціальності 053 «Психологія» (Кам'янець-Подільський, 05-06 жовтня 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2022 р.), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.) та знайшли своє відображення у публікації автора.

Структура дипломної роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, списку використаних джерел, що налічує 73 найменування, додатків. Основний зміст роботи викладено на 66 сторінках.

ВИСНОВКИ

Розглянувши таке явище як емпатія в різних аспектах її прояву відзначимо, що в психологічній науці вивчення емпатії є складним багаторівневим процесом, який включає в себе емоційні, когнітивні і інтуїтивні сфери людини.

Аналіз психологічної літератури виявляє значний інтерес дослідників до феномену емпатії і дозволяє сформулювати визначення емпатії як якості особистості, що виражається в співчутті, співпереживанні, співучасті, що ґрунтуються на генетично зумовлених здібностях чуттєвості, емоційному відгуку іншому.

Емпатія – складний, багаторівневий процес і важлива складова особистості. Емпатія тісно пов'язана з альтруїстичними мотивами, мотивами емпатійної поведінки, і комунікативними особливостями особистості і є чинником мотивації і становлення особистості.

Професійне самовизначення починається після вибору професії, має свою професійну специфіку і залежить від рівня професійної підготовки початківця фахівця, його професійної самосвідомості та мотиваційних факторів молодого фахівця.

Отже, в ході теоретичного дослідження було виявлено, що:

Емпатія – це процес, що дозволяє розуміти іншого. Таким чином, емпатія є одним з механізмів міжособистісного пізнання.

Емпатія – це особливий вид співучасті в переживаннях іншого, що базується на глибинній гуманістичній установці, що дозволяє особливим чином будувати спілкування. І в повсякденному житті, і в практиці професій, таких як, психолог і педагог, емпатія може бути цілеспрямованою діяльністю. Емпатія (емпатичність, емпатійність) – це також властивість особистості.

Емпатія – розуміння іншого «зсередини», з його внутрішньої системи координат.

Таким чином, емпатія – це складний, багаторівневий феномен, структура якого представляє сукупність емоційних, когнітивних і поведінкових умінь, навичок, здібностей людини. Взаємодія між емоційними, когнітивними, поведінковими компонентами структури емпатії визначається досвідом спілкування, результатами соціально-психологічних відносин людини зі світом людей. Конкретна особистість демонструє емпатію то у вигляді реакцій на дії іншого, то в якості відрефлексованого переживання, викликаного станами партнера, то за допомогою умінь і навичок створювати підтримуючі відносини.

У даній роботі були проаналізовані та узагальнені рівні розвитку емпатії і спрямованості особистості у студентів різних спеціальностей університету у кількості 120 чоловік.

В результаті теоретичного дослідження досліджуваної проблеми як професійної якості в цілому підтвердилася актуальність проблеми і необхідність в дослідженнях такого поняття як емпатія.

Емпатія в ієрархії почуттів є найвищим рівнем прояву відносин, а в структурі емоцій – найважливішою реакцією. Проведені дослідження дозволили зрозуміти значущість емпатії у педагогічній та психологічній діяльності.

Виявлений в результаті емпіричного дослідження взаємозв'язок: рівень емпатії і спрямованість показала пряму залежність.

Рекомендовано системне систематичне обстеження студентів-психологів на предмет визначення рівня емпатії і спрямованості особистості.

Для емпатійного спілкування характерно безоціночне прийняття одне одного – тільки після цього настає психологічна сумісність. Однак емпатійни проникливість – рідкісне явище серед людей, що підтверджується проведеними науковими дослідженнями.

Виходом в ситуації, що склалася буде виховання такої гармонійно розвиненої людини, коли емпатичне проникнення в іншу людину буде закономірним результатом розвитку особистості. Наука зібрала багато

подібних емпіричних даних, проводячи різні тестування на прояв емпатії. Дана робота вносить свій внесок в цю область наукового знання. Але необхідні подальші дослідження для більш глибокого кількісного і якісного аналізу цього феномена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболин Л. М. Эмоциональная устойчивость и пути ее повышения. *Вопросы психологии*. 1989. №4. С.141–149.
2. Абульханова-Славская К. А. Личностные механизмы регуляции деятельности. Проблемы психологии личности. Советско-финский симпозиум / Отв. ред. Е.В.Шорохова, О.И. Зотова. Москва, 1982. 245 с.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Ленинград : Наука, 1989. 180 с.
4. Ананьев В. А. Введение в психологию здоровья. Учебное пособие. Москва, 1998. 146 с.
5. Анцыферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуаций и психологическая защита *Психологический журнал*. 1994. Т.15. №1. С.3–18.
6. Аршава І. Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика. Монографія. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2006. 336 с.
7. Болтівець С. І. Українська психологічна термінологія: словник-довідник. За ред. М.Л. А. Чепа. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.
8. Будасси С. А. Защитные механизмы личности. Москва : Владос, 1998. 237с.
9. Бурлачук Л. Ф., Коржова Е. Ю. Психология жизненных ситуаций: учебное пособие. Москва : Российское Педагогическое Агентство, 1998. 263 с.
10. Бучек Л. І. Аналіз емоційної стійкості як прояву особливостей саморегуляції особистості : дис... канд.психол.наук : 19.00.01 ; Київський ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 1993. 111 с.
11. Варданян Б. Х. Механизмы регуляции эмоциональной устойчивости. Категории, принципы и методы психологии. Психические процессы. Москва, 1983. 543 с.

12. Василюк Ф. Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций. Москва, 1984. 200 с.
13. Кім К. В. Особливості розвитку стресостійкості майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки : дис. канд. психол. н. 19.00.09 ; НА ДПСУ імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2008. 171 с.
14. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навч.посібник. Київ: Либідь, 2007. 256 с.
15. Киршбаум Э. И., Еремеева, А. И. Психологическая защита. 3-е изд. Смысл; Питер, 2005. 176 с.
16. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності : автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.02; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 31 с.
17. Конопкин О. А. Психологические проблемы саморегуляции деятельности. Москва, 1980. 256 с.
18. Коростылева Л. А., Советова О. С. Психологические барьеры и готовность к нововведениям: Учебное пособие : Питер, 1995. 33 с.
19. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. За ред. Л.М. Проколієнко. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.
20. Креч Д. Кратчфилд Р. Ливсон Н. Фрустрация, конфликт, защита. *Вопросы психологии*. №6. 1991. С.69–82.
21. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. Москва: Издательство «Русский язык», 1998. 848 с.
22. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва: Высшая школа, 1990. 119 с.
23. Кулюткин Ю. Н. Психологические проблемы образования взрослых. *Вопросы психологии*. 1989, №2. С.5–13.
24. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования . *Эмоциональный стресс*. Москва, 1970. С.178-209.

25. Лазурский А. Ф. К учению о психической активности. Новые экспериментальные данные. *Вопросы философии и психологии*. 1916. Кн. 134 (IV). Сентябрь–октябрь. С. 201–251.
26. Левин К. Разрешение социальных конфликтов . Питер : Речь, 2000. 408 с.
27. Левин, К. Типы конфликтов. Психология конфликта. Сост. и общая редакция Н.В. Гришиной : Питер, 2001. 448 с.
28. Левитов Н. Д. Психотехника и профессиональная пригодность. Москва, 1924. 110 с.
29. Левитов Н. Д. Фрустрация как один из видов психологических состояний. *Вопросы психологии*. 1967. №6. С.113–129.
30. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ. Монографія. Т.І. Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. Донецьк: ДЮОІ, 2007. 242 с.
31. Лефтеров В. О. Особистісно-професійний розвиток фахівців екстремального профілю : дис. д-ра психол.наук : 19.00.09. Харків, 2008. 408 с.
32. Личность: внутренний мир и самореализация. Идеи, концепции, взгляды. Составители Ю.Н. Кулюткин, Г.С. Сухобская. Питер, 1996. 175 с.
33. Максименко С. Д., Клименко В. В., Толстоухов А. В. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості. Київ: Видавництво Європейського університету, 2010. 152 с.
34. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с.
35. Массанов, А. В. Алгоритм подолання психологічних бар'єрів у професійному самовизначенні особистості. *Наука і освіта*. 2007. №8/9. С.112–115.
36. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. Пер. с англ. Москва: Смысл, 1999. 425 с.

37. Методологічні та теоретичні проблеми психології : Навч. Посібник. Київ: Ніка-Центр, 2008 336 с.
38. Методы групповой психотерапии психически больных: Методические рекомендации : ЛНИПНИ им. В.М. Бехтерева, 1982. 36 с.
39. Пономарев Я. А. Психология творчества Москва : Издательство «Наука», 1976. 304 с.
40. Попова Г. В. Профессиональная коммуникативная компетентность работника ОВД: дис. канд. психол. наук: 19.00.01; Университет внутренних дел. Х., 1997. 163 с.
41. Психологический словарь. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.
42. Психологическая защита: направления и методы: Учебное пособие. СПб.: Речь, 2008. 232 с.
43. Прохоров, А. О. Психология неравновесных состояний. М.: Изд-во «Институт психологии РАН, 1998. 152 с.
44. Роджерс К. Р. Консультирование и психотерапия: Новейшие подходы в области практической работы: Монография. Пер. с англ. О.Кондрашевой, Р.Кучкаровой. М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. 464 с.
45. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: Навчальний посібник. Киев: Кондор, 2005 278 с.
46. Романова Е. С., Гребенников Л. Р. Механизмы психологической защиты: генезис, функционирование, диагностика. Мытищи, Издательство «Талант», 1996. 144 с.
47. Роттенберг В. С, Михайлов А. Н. Особенности психологической защиты в норме и при соматических заболеваниях. *Вопросы психологии*. 1990. №5. С.106-111.
48. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2001. 720 с.
49. Рыбников Н. А. Психология и выбор профессии. Москва, 1919. 78 с.
50. Салливен Г. С. Интерперсональная теория психиатрии. Москва,

1999. 345 с.

51. Санникова О. П. Соотношение устойчивых индивидуально-типических особенностей эмоциональности и общительности. *Вопросы психологии*. 1982. №2. С.109–115.

52. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре профессиональных свойств личности (на примере представителей социономических профессий) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01; Институт психологии им. Г.С. Костюка. Киев, 1996. 407 с.

53. Сафин А. Д. Акмеологические аспекты педагогического менеджмента в учебном процессе. Навчально-методичний посібник. Хмельницький: вид-во АІІБУ, 1996. 114 с.

54. Секач М. Ф. Саморегуляция психической устойчивости руководителя. Москва, 1998. 300 с.

55. Селиванов В. И. Волевая регуляция активности личности. *Психологический журнал*. 1982. Т3. №4. С.14–26.

56. Симонов П. В. О филогенетических предпосылках воли. *Вопросы психологии*. 1971. №4. С.7–13.

57. Скрипкина Т. П. Методологический анализ проблемы доверия. *Прикладная психология*. гл. ред. А.А. Деркач. 1998. №1. С. 76–85.

58. Слостенин В. А. Социальная психология. Серия: Высшее профессиональное образование. Москва: Издательство: Академия (Academia) 2010. 264 с.

59. Смутьсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту в ранній юності : дис... д-ра психол. наук: 19.00.07; Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2002. 461 с.

60. Сопілко Н. В. Стратегії подолання психологічних бар'єрів у студентів під час навчання (на прикладі вивчення іноземної мови) : дис... канд. психол. н. : 19.00.07 ; НА ДПСУ ім. Б.Хмельницького. Хмельницький, 2008. 245 с.

61. Софьина В. Н., Банникова Д. Я. Аутопсихологическая и

акмеологическая компетентности личности. *Акмеология*. Научно-практический журнал. по материалам секции «Акмеология» V Съезда Российского психологического общества. Специальный выпуск. 2012. С.96–98.

62. Социальная психология и философия. Вып. 3. Ленинград: Издательство ЛГПИ им. Герцена, 1975. 176 с.

63. Столин В. В. Самосознание личности. Москва, 1983. 284 с.

64. Субботина Л. Ю. Психологическая защита. Ярославль: Академия развития: Академия Холдинг, 2000. 112 с.

65. Ямницький В. М. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості в дорослому віці : автореф. дис. д-ра психол. наук : 19.00.07 ; Київ, 2005. 40 с.

66. Яценко Т. С. Психологические основы активной социально-психологической подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дис... д-ра психол. наук : 19.00.05 ; Київ, 1989. 359 с.

67. Kelly G. A. (1955b). The psychology of personal constructs. *Clinical diagnosis and personality* (Vol. 23). New York: Norton. 169 p.

68. Haan N. (Ed.). *Coping and defending*. New York: Academic Press, 1977. P.280–297.

69. Ray J.J. Authoritarianism, dominance and assertiveness. *Journal of Personality Assessment*. 1981. Vol. 45, № 4. P. 390–397.

70. Roakeach M. *The open and closed mind*. New York : Basic Books, 1960.

71. Sidanius J., Pratto F. *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York : Cambridge University Press, 1999. 412 p.

72. Stone W., Lederer G., Christie R. (Eds.). *Authoritarianism: Left and right. Strength and weakness: The authoritarian personality today*. New York : Springer-Verlag, 1993. P. 144–156.

73. Tajfel H. The cognitive aspect of prejudice. *Journal of Social Issues*. 1978. Vol. 25. P. 79–97.